

*Schoolbeleid:
Hoogbegaafden,
zien we ze zitten?*

Schoolbeleid

Op het moment dat scholen geconfronteerd worden met een of meerdere hoogbegaafde kinderen in hun populatie, zullen de teamleden zich na enige tijd realiseren dat hoogbegaafde kinderen andere eisen aan het onderwijs stellen dan 'normaal' begaafde kinderen. Soms wordt deze realisatie veroorzaakt door verzoeken van (en conflicten met) ouders, in andere gevallen geeft het gedrag van het kind aanleiding tot herbezinning op zijn of haar kwaliteiten en ontwikkelingsgang. Dit bewustwordingsproces gaat over het algemeen gepaard met de behoefte aan beleid op dit terrein. Voordat dit beleid er is, moeten er echter heel wat keuzes gemaakt, mensen overtuigd en consequenties doordacht worden. Op deze pagina's vindt u een stappenplan voor het maken van beleid, ervaringen van mensen uit het onderwijsveld en een praktijkvoorbeeld uit het voortgezet onderwijs. Maar eerst gaan Jack Duerings en Eleonor van Gerven in op de belangrijkste keuzes die een basisschool moet maken voordat zij het beleid handen en voeten kan gaan geven.

De keuzes van een basisschool

Hoogbegaafden, zien we ze zitten?

Een beleidsvormingsproces kan het beste worden gezien als de beantwoording van een reeks vragen. De antwoorden op die vragen geven inzicht in de grondhouding van een docententeam ten opzichte van de problematiek rond hoogbegaafdheid. Daarnaast zorgen de antwoorden voor een aanscherping van de visie op onderwijskundig en pedagogisch handelen met betrekking tot hoogbegaafde leerlingen.

Een pedagogische grondhouding

De allereerste vraag die een team moet beantwoorden is: 'Vinden wij het allemaal belangrijk dat er een structurele benadering komt voor hoogbegaafde leerlingen?'. Hierover blijken de meningen binnen een team nogal eens verdeeld te zijn. Deze verdeeldheid heeft vaak te maken met het feit dat van lang niet alle hoogbegaafde kinderen direct zichtbaar is dat ze hoogbegaafd zijn. Denk maar eens aan onderpresteerders, aan kinderen die als gevolg van extreme precisie heel langzaam werken en aan kinderen met een zichtbaar chaotische leerstrategie. Deze kinderen wekken nu eenmaal niet direct de indruk behoefte te hebben aan een eigen beleid. Toch bestaat ook bij hen de behoefte aan passend onderwijs wel degelijk. Vormgeven aan beleid voor hoogbegaafde leerlingen begint daarom bij de erkenning dat alle kinderen op school recht hebben op onderwijs op maat (dus 'autonomie, competentie, en relatie', ook voor het hoogbegaafde kind). Erkennen dat differentiatie in je onderwijs noodzakelijk is, is aangeven dat ieder kind 'gewenst' is. Zo ontvangen kinderen de boodschap: 'je bent goed zoals je bent'. Deze pedagogische grondhouding is het goede fundament om het beleid aan hoogbegaafde kinderen op te bouwen.

Om wie gaat het?

Zodra het team het erover eens is dat de zorg voor hoogbegaafde leerlingen structureel in het onderwijs verweven moet worden, volgt de vraag 'over welke kinderen hebben wij het nu

eigenlijk?'. Eerst zal het begrip hoogbegaafdheid gedefinieerd dienen te worden. Wat verstaat het team onder de term? Zijn dat alleen maar kinderen die goed uit de bus komen bij een intelligentietest, of zijn deze kinderen ook nog op een andere manier te identificeren? Als dit helder is, kan een keuze gemaakt worden voor een manier of een instrument waarmee de kinderen kunnen worden gesignaleerd en geïdentificeerd. Er zijn diverse instrumenten op de markt, bijvoorbeeld de vragenlijst die de OBD Zuid-Holland heeft samengesteld, of de herziening van deze lijst in de vorm van de nieuwe SI-bel. Daarnaast beschikken scholen zonder het zich te realiseren vaak al over een groot aantal andere 'instrumenten' die een aanwijzing kunnen geven over de begaafdheid van een kind. Te denken valt onder meer aan signalen die ouders afgeven. Wie al langer met (hoogbegaafde) leerlingen werkt, zal ontdekt hebben dat ouders vaak prima graadmeters zijn als het aankomt op het welbevinden van hun kind. Veel hoogbegaafde kinderen die op school 'onzichtbaar' zijn, geven thuis wel signalen af. Als ouders dingen zeggen als: 'hij is 's avonds nog niet moe'; 'ze is steeds boos als ze uit school komt' 'ik weet niet wat er aan de hand is, maar af en toe dan gaat het dak eraf bij ons thuis' is dat een aanwijzing dat een kind niet goed in zijn vel zit. De ervaringen van het kind op school, zoals intellectuele ondervoeding, kunnen daarbij zeker een rol spelen. Maar ook de kinderen zelf geven signalen af. Vaak zien we ze eerst niet, maar we kunnen ze wel leren zien. Wat te denken van een uiterst onopvallende leerling die een spreekbeurt houdt over een onderwerp dat zo moeilijk en complex is, dat je het als leerkracht nog nauwelijks bij kan houden? Kijk ook eens naar leerlingen die opvallend vaak met veel oudere kinderen spelen. Het spel met oudere kinderen ontstaat vaak uit een gebrek aan aansluiting met leeftijdsgenoten, en het spel met jongere kinderen is soms een vlucht. Let ook eens op signalen die het kind afgeeft in de vorm van zijn belangstellingen. Kijk eens vaker naar de 'dromers' en de 'wiebelaar'. Waar zijn ze met hun gedachten? En hoe zit het met die ene leerling die zo enorm associatief denkt dat hij bijna niet is bij te houden? Dat kind dat zo snel denkt dat zijn mond en handen dit onmogelijk kunnen bijbenen, maar oh wat is het een chaoot? Niet al deze kinderen zullen hoogbegaafd zijn, toch kan het een belangrijke aanwijzing zijn. Sommige scholen kiezen ervoor om de signalering van hoogbegaafde kinderen handen en voeten te geven door middel van het leerlingvolgsysteem. Op zich is daar niets tegen, want de op veel scholen gebruikte Cito-toetsen kunnen een aardige graadmeter zijn. Daar zijn echter wel enkele kanttekeningen bij te plaatsen. In de eerste plaats scoort lang niet iedere hoogbegaafde leerling ook echt op A-niveau. In de tweede plaats moet men zich er van bewust zijn dat met deze toetsen leerprestaties gemeten worden en niet de beschikbare capaciteiten. Je met dus niet of een leerling in potentie meer zou kunnen presteren. In de derde plaats moet je nooit alleen de toets van het formele leerstofniveau afnemen. Geef kinderen de kans om te laten zien op welk didactisch niveau ze echt zitten door ze ook toetsen aan te bieden van hogere niveaus.

Wanneer meten?

De derde vraag die men zich als team moet stellen is de vraag 'wanneer gaan we kijken wat een kind in zijn mars heeft?'. Daarvoor zijn een aantal openingszinnen te doen. Op sommige scholen is het gebruikelijk om bij ieder aanmeldingsgesprek een uitgebreide vragenlijst te hanteren waarmee diverse problemen vooraf al enigszins in kaart gebracht kunnen worden. Op dergelijke vragenlijsten zijn vaak ook items aangebracht die een indicatie zouden kunnen zijn voor hoogbegaafdheid. Zo'n vragenlijst zou een hulpmiddel kunnen zijn, maar het is natuurlijk nooit de enige manier om aanwijzingen over het potentieel van een leerling te

verzamelen. Een tweede moment waarop scholen kunnen bekijken wat kinderen in hun mars hebben, is het afnemen van een toets voor oudste kleuters. Het team zou zich kunnen afvragen of zij het moment waarop zij deze toets afneemt niet zou moeten vervroegen of dat zij de toets bij twijfel enige tijd later een tweede maal zou moeten afnemen. Een derde opening is de informatie die ouders aan de leerkracht geven. Komen er veel signalen dat het thuis niet goed gaat of dat een kind thuis aangeeft dat het op school 'meer wil', dan is er zeker reden om te gaan kijken wat de mogelijkheden van en voor het kind zijn. Een vierde moment dat kan worden aangegrepen (en veelvuldig wordt aangegrepen) is het moment dat er problemen in de klas ontstaan of een leerling extreem goed presteert. Er is echter een belangrijke groep, de onderpresteerders, die op deze manier niet gezien worden. Leerlingen die onderpresteren komen niet zomaar bovendien. In tegendeel, ze zijn vaak onzichtbaar, tenzij hun prestaties zo dramatisch slecht zijn dat zij daardoor weer gaan opvallen. Juist deze kinderen zijn gebaat bij een vroegtijdige signalering. De beste graadmeter om deze kinderen te leren herkennen, is kijken wat er gebeurt als je doortoets nadat ze zijn uitgevallen op een test. Juist deze kinderen vertonen een beeld waarbij zij 'tijdelijk uitvallen' maar op een hoger niveau weer goed presteren. Daarnaast is het natuurlijk altijd belangrijk om binnen het zogenaamde pedagogisch leerlingvolgsysteem te blijven volgen hoe kinderen zichzelf en anderen ervaren. Het zelfbeeld van kinderen zou een dermate waardevolle bron van informatie voor leerkrachten kunnen zijn, dat dit zeker bij signalering en identificering niet vergeten mag worden.

Vervroegd doorstromen?

De vierde vraag die richting geeft aan het beleid, heeft te maken met de visie van het team op vervroegd doorstromen. Moet de tijd die een kind op de basisschool doorbrengt daadwerkelijk de volle acht jaar zijn? Of is het team van mening dat een kind vervroegd naar het voortgezet onderwijs gestuurd kan worden? Op de meeste scholen brandt bij deze vraag de discussie hevig los. Want hoe zit het met de sociaal-emotionele ontwikkeling van het hoogbegaafde kind? Is het pedagogisch verantwoord om zo'n 'guppy' van tien tussen al die opgeschoten pubers te plaatsen? De uiteindelijke keuze zal afhangen van de mening die men hierin als school is toegedaan. Sommige scholen gaan er vanuit dat er toch wel een discrepantie zal (gaan) bestaan tussen de sociaal-emotionele en de cognitieve ontwikkeling van een kind en dat de doorstroom naar het voortgezet onderwijs de minst ongelukkigste keuze is. 'Laat ze doorgaan', zeggen voorstanders van dit standpunt, 'want als ze cognitief niet gevoed worden, worden zij nog veel ongelukkiger dan wanneer we wel aan de intellectuele behoeftes voldoen.' Deze kinderen komen dan soms met tien jaar al in het voortgezet onderwijs terecht, een vorm van versnelling waarbij de basisleerstof het maximale is wat de leerling aangeboden krijgt en over het algemeen alle franje verdwijnt. Een andere mogelijkheid is dat een team kiest voor gedeeltelijke versnelling. In dat geval kiest men voor een basisschoolperiode van ongeveer zeven jaar, bijvoorbeeld door de overstap van de kleuterbouw naar de onderbouw te vervroegen of door de leerstof van groep drie en vier in een jaar aan te bieden. Het gevolg zal dan zijn dat de hoogbegaafde leerling weliswaar vervoegd naar het voortgezet onderwijs gaat, maar dat de leeftijds kloof met zijn klasgenoten minder groot is. Tot slot bestaat natuurlijk de mogelijkheid om als school het standpunt in te nemen dat iedere leerling acht jaar over de basisschool moet doen. Compacten en verrijken wordt dan geprefereerd boven versnellen. In dit geval wordt de basisleerstof zo 'ingedikt' mogelijk aangeboden om vervolgens over te gaan tot het aanbieden van extra leerstof, al dan niet geput uit het reguliere leerstofaanbod.

Praktische struikelblokken

Beleid heeft consequenties en het is goed om ook daar op voorbereid te zijn. In de eerste plaats moeten teams zich afvragen hoe zij in de toekomst willen omgaan met de profilering van dit beleid. Wie aangeeft dat 'afwijken mag' zal vaak met begrip treffen voor uitval naar onder, maar niet voor uitval naar boven. Bedenk van tevoren hoe je met deze weerstand wilt omgaan. In de tweede plaats moet een team zich realiseren dat op grond van de profilering een extra toestroom van hoogbegaafde leerlingen kan ontstaan. In de praktijk zien we dat veel scholen die zich bewust bezig houden met de problematiek van het hoogbegaafde kind deze ervaring hebben. En hoe moet een school zich opstellen als zij in haar totale populatie van driehonderd leerlingen vijftig hoogbegaafde kinderen heeft opgenomen? Kun je dan alle verwachtingen (van collegae, ouders, kinderen en jezelf) nog waarmaken? Het is belangrijk van tevoren na te denken over een vorm van kwaliteitsbewaking. Een derde aanverwant probleem vormt de deskundigheid van leerkrachten. Hoogbegaafde kinderen hebben een totaal eigen benaderingswijze nodig. Welke leerkrachten zullen zich in de toekomst daarin gaan professionaliseren? Allemaal een beetje, of centreer je de kennis rond een persoon? Maak keuzes en benoem een coördinator, die de deskundigheidsbevordering in de gaten houdt. Een vierde struikelblok kan de financiering zijn van het opzetten van een goed onderwijsplan. Dit gaat niet alleen over de aanschaf van materialen, maar ook over het aantal beschikbare FTE's of taakuren die een school beschikbaar kan stellen. Ook daarin moeten keuzes gemaakt worden. Iedere school moet zich daarbij realiseren dat er onderscheid gemaakt zal moeten worden tussen aanloopkosten, zoals de tijdsinvestering voor praktijkplannen, en blijvende kosten, bijvoorbeeld voor een zorgcoördinator of verbruiksmaterialen.

STAPPENPLAN

- 1 Draagvlak creëren binnen de eigen schoolorganisatie
 - Hoe is onze pedagogische grondhouding?
 - Over welke leerlingen hebben we het?
- 2 Oriëntatie op mogelijke invullingen.
 - Hoe krijgen we zicht op deze leerling?
 - Willen we alleen versnellen of willen we versnellen, compacten en verrijken.
 - Welke mogelijkheden zijn reeds voorhanden, welke aandachtspunten liggen er?
 - Besluit voor verdere oriëntatie / invoering.
- 3 Inventarisatie van informatiebehoefte.
- 4 Opstellen van een voorlopig plan.

Dit artikel verscheen eerder in Talent

Auteurs: Jack Duerings en Eleonoor van Gerven